

ФОРМУВАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Інтеграція стає імперативом сучасної економіки, оскільки вона забезпечує синергетичний ефект у процесі комбінування, переплетення і зрощення потенціалів розвитку господарського процесу на всіх рівнях його організації. Можна констатувати формування особливого інтеграційного підходу до розвитку, який об'єднує представників різних напрямів сучасної економічної науки, однак даний підхід специфікується природою, функціональними і структурними особливостями економічних систем, до яких він застосовується.

Адаптація інтеграційного підходу до розвитку регіональних економічних систем зумовлена кількома обставинами:

локалізація регіональної системи на одному з мезорівнів всесвітньої господарської системи, що вимагає її інтегрування в національні, а далі й світові економічні процеси;

необхідністю пошуку ресурсів модернізації та прискорення розвитку регіональної економічної системи;

потребою в ефективній просторовій організації національної економіки, яка зростає в умовах глобальної інтеграції.

В Україні до зазначених обставин додається необхідність здійснення ефективних просторових трансформацій у високополяризованій національній економіці.

Оцінка можливостей та обмежень застосування інтеграційного підходу до регіонального розвитку, а також можливі схеми формування міжрегіональних соціально-економічних систем в Україні висвітлено у працях З. Варналія [1], В. Геєця [2], М. Долішнього [3, 4], І. Кононова [5], В. Кравціва [3], М. Паламарчука [4], О. Паламарчука [4], В. Симоненка [3], А. С. Філіпенка [1], В. Чужикова [6], Л. Шевчук [4]. Однак реалії сьогодення вимагають закладення в основу формування міжрегіональних систем нових економічних принципів і цілей.

Метою дослідження є визначення концептуальних засад, принципів і методичних підходів до формування міжрегіональних соціально-економічних систем в Україні.

Можна виділити наступні цілі застосування інтеграційного підходу до управління розвитком регіонів України:

модернізація відтворювальних процесів у розширеному просторі міжрегіональних взаємодій;

збільшення потенціалу розвитку економічних систем взаємодіючих між собою регіонів;

нівелювання міжрегіональних бар'єрів на шляху потоків факторів і результатів виробництва;

зниження асиметричності регіонального соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок передачі імпульсів розвитку через інтеграційні взаємодії;

гармонізація соціального середовища взаємодіючих регіонів;

формування якісно нових інститутів, які б забезпечували розвиток розширеного простору міжрегіональних інтеграційних взаємодій.

Узагальнюючи сформульовані вище цілі, можна зробити висновок про те, що інтеграційний підхід стратегічно зорієнтований на підвищення ефективності розвитку економічної системи регіону, оптимізацію просторової організації національної економіки України та визначення регіональної траєкторії її входження до складу глобальної економічної системи.

На думку автора, потенціал міжрегіональних інтеграційних взаємодій може бути адекватно реалізований у формі міжрегіональних економічних систем, які розглядаються як розширений простір інтеграційних взаємодій регіональних економічних систем (тобто міжрегіональна економічна система). Саме міжрегіональні соціально-економічні системи можуть виступити провідною формою просторового реформування соціально-економічної системи України як підґрунтя формування макрорегіонів і міжрегіональних клас-

терів¹. Формування міжрегіональних економічних систем у структурі національної економіки сучасної України має видові відмінності, які детерміновані наступними чинниками:

виділення якісно нового мезорівня організації економічних відносин, який позиціонується між рівнем національної економіки та рівнем адміністративного регіону;

інтеграцією просторових систем декількох регіонів в єдину міжрегіональну економічну систему. При цьому кожен регіональний суб'єкт інтеграційного процесу змінює свою якість і стає підсистемою системи вищого рівня;

необхідністю тривалого, поетапного процесу подолання міжрегіональних соціально-економічних бар'єрів, які склалися як в умовах радянського, так і пострадянського періоду.

Зважаючи на викладені вище чинники міжрегіональних інтеграційних взаємодій, сформулюємо основні імперативи процесу формування розширеного простору міжрегіональної економічної системи у структурі національної економіки України (рис. 1).

Рис. 1. Основні імперативи формування міжрегіональної економічної системи як простору інтеграційних взаємодій

Лише за умови використання даних імперативів в якості базису формування та розвитку міжрегіональних економічних систем можуть бути досягнуті

¹ У Концепції державної регіональної політики макрорегіони визначаються як об'єднання кількох регіонів чи їх частин, які характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку й визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку. За своєю соціально-економічною сутністю і макрорегіони, і міжрегіональні кластери являють собою міжрегіональні економічні системи, яким властива функція інтеграції по горизонталі (горизонтальної ринкової та соціальної інтеграції). Однак макрорегіони, на відміну від кластерів, наділені функцією забезпечення вертикалі влади у просторі макрорегіону (вертикально-владна функція).

цїлі інтегрованого розвитку регіонів України. Іншою важливою передумовою успішності ідеї посилення внутрідержавної економічної інтегрованості є відмова від реалізації бюрократичної ініціативи (адміністративне об'єднання декількох сусідніх регіонів без врахування можливостей їх реальної інтеграції та компліментарності їх інституційних параметрів) і перехід до міжрегіональної інтеграції «знизу» (наявність передумов інтеграції та/або реальних напрацювань соціально-економічної взаємодії, економічна зацікавленість влади та бізнесу в налагодженні інтеграційних зв'язків).

Для визначення можливостей формування міжрегіональних економічних систем в Україні скористаємося методичним підходом до визначення глибини інтеграції між окремими країнами чи регіонами, який взятий за основу гравітаційної моделі інтеграційних процесів, розробленої Ю. В. Макогоном, А. С. Філіпенком та Т. С. Медведкіним [1, с. 668–670]. Запропонована зазначеними авторами формула оцінки глибини інтеграції має наступний вигляд:

$$ID_{12} = \varphi \frac{GDP_1 \times GDP_2}{r^2},$$

де ID – глибина інтеграції;

GDP_1, GDP_2 – валовий внутрішній продукт країни чи регіону 1 та 2 відповідно;

φ – коефіцієнт виправлення (тіньова економіка, регулювання, права власності, регулювання цін і заробітної плати, банківсько-фінансовий сектор, іноземні інвестиції, грошово-кредитна політика, фінансовий тягар, державне втручання, торговельна політика);

r – відстань між країнами (регіонами).

Такий методичний підхід дозволяє оцінити з кількісної точки зору економічну взаємодію систем регіонів, яка, на нашу думку, в сучасних умовах має стати домінуючою при виділенні макрорегіонів.

Зважаючи на те, що ми оцінюємо регіони однієї країни, які функціонують в одному інституційному та ринковому середовищі, коефіцієнт виправлення φ прийемо за 1. Аналіз глибини інтеграції українських регіонів (табл. 1) дозволяє визначити наступні міжрегіональні економічні системи в Україні:

I – Київська, Житомирська, Вінницька, Хмельницька, Чернігівська області;

II – Донецька та Луганська області;

III – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;

IV – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська області;

V – АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області,

ний макрорегіон), тобто рівень економічних зв'язків західних областей України із прилеглими регіонами сусідніх держав ЄС не поступається їх внутрідержавним економічним зв'язкам. Така ситуація має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, саме через транскордонні макрорегіони відбувається поступова активізація процесів євроінтеграції України, що, без сумніву, є позитивним. Однак, з іншого боку, переважання процесів зовнішньоекономічної інтеграції окремих регіонів країни над внутрідержавною економічною інтеграцією спричиняє загрозу цілісності економічної системи в цілому. Саме тому в умовах світової фінансової кризи з кожним днем зростає вага питання про формування повноцінного внутрішнього ринку та єдиного економічного простору в межах країни.

Одним із можливих варіантів формування міжрегіональних економічних систем в Україні є їх ув'язка із міжрегіональними кластерами, адже саме кластер володіє такою властивістю, як добровільність та економічна зацікавленість у взаємодії.

Тенденції розвитку успішних економічних систем кінця 20 ст. демонструють, що саме кластер є найбільш ефективною формою економічного розвитку. У статті Л. С. Маркова [7] наведено ряд визначень кластерів. Чи не найвичерпнішим, на нашу думку, є визначення С. Розенфельда: «Кластер – концентрація фірм, які здатні продукувати синергетичний ефект завдяки їх географічній близькості та взаємодії» [8]. Отже, кластери є «локальними комплексами економічного зростання», при чому, не обов'язково інноваційного³.

З точки зору проведення економічної політики в державі, важливим є не стільки саме введення в обіг терміну для визначення форми організації виробництва, скільки окреслення нових об'єктів для проведення державної економічної політики з метою підвищення конкурентоспроможності на макрорівні та державної регіональної політики задля підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Для ефективної реалізації регіональної політики важливим є включення в поняття кластеру його територіальної складової та виділення «просторових кластерів», до яких відносять міжрегіональні, регіональні, транскордонні та локальні кластери [9].

Світова практика формування кластерів має приклади просторових кластерів як за участю владних структур, так і без їхньої участі. На нашу думку, досягнення цілей міжрегіональної економічної інте-

рації в Україні можливе лише за умови обов'язкової участі представників регіональних органів влади у формуванні міжрегіональних кластерів. Адже, *передумови переходу до моделі «просторової кластеризації» формуються, перш за все, в ході конкретної взаємодії бізнесу та регіональних органів влади, тобто в точках перетину корпоративних та регіональних інтересів.*

Виникнення таких точок можливе в разі відмови владних структур від практики «захвату бізнесу» і навпаки, з боку крупного бізнесу від практики «захвату влади в регіоні» та переходу до практики «обміну». Практика «обміну» в сучасних умовах розглядається в контексті «конкуренції регіонів не за трансферти, а за інвестиції», що змушує регіональні та місцеві органи влади організаційно та фінансово підтримувати, в першу чергу, державні та фінансово стійкі підприємства, а також підприємства, які є членами бізнес-асоціацій і активно допомагають регіону. В обмін на це підприємства надають спонсорську допомогу у виконанні регіональних та місцевих програм, ремонтують та будують об'єкти соціальної, транспортної інфраструктури, беруть участь у соціальних проектах тощо. Отже, можна припустити, що це стане першим кроком до формування майбутніх просторових інвестиційних кластерів, до яких потягнуться інвестиційні ресурси, адже головна ідея кластера – активізація ролі капіталу [10].

Перевагою кластерного управління економікою регіонів є посилення ролі економічних факторів і зниження адміністративних. Кластерний підхід може також слугувати основою конструктивної співпраці між представниками підприємницького сектора і регіональною владою.

Таким чином, саме міжрегіональні кластери, а не точки росту, повинні стати основою політики регіонального розвитку в Україні, оскільки вони спроможні формувати не лише нові конкурентні переваги, а й створювати імпульс розвитку рівнозначний серйозній ринковій експансії. Окрім цього, лише міжрегіональні кластери (а не поодинокі регіони, чи точки росту) можуть бути підґрунтям для реалізації крупних інфраструктурних проектів. Як відомо, сьогодні Україна не володіє замкнутими загальнонаціональними інфраструктурними мережами (транспортні комунікації «перебиваються» міжрегіональними межами), без яких нереальною виглядає як єдність міжрегіонального економічного простору України, так і її транснаціональне співробітництво.

До комплексу основних інструментів інтенсифікації інтеграційних взаємодій в межах міжрегіональних економічних систем (кластерів, макрорегіонів) можуть бути включені наступні інструменти:

1. *Спільна програма міжрегіональної інтеграції*, яка окреслює коло основних завдань даного процесу, визначає його структуру, функціональний зміст,

³ Як зазначає В. Чужиков, кластери не є моделями виключного зосередження технологій ноу-хау на конкретній території, а відтак, окрім біотехнологічних, комп'ютерних, нанотехнологій, існують кластери з виробництва облицювальної плитки (Італія), вина (Португалія) та послуг, потреби в яких є очевидними [6, с. 236].

початкові та кінцеві параметри, склад учасників, розподіл повноважень і обов'язків між ними.

2. *Спільний бюджет розвитку взаємодіючих регіонів*, консолідує у своєму складі інвестиційні ресурси, необхідні для реалізації прийнятної програми міжрегіональної інтеграції. Такий бюджет на початку формується як форма фінансово-інвестиційного об'єднання регіональних інвестиційних ресурсів, а в подальшому послідовно розгортається як новий інститут фінансово-інвестиційного характеру.

3. *Позабюджетний фонд підтримки міжрегіональних ініціатив та інновацій*, існування якого обумовлене необхідністю відмежування даних потреб від жорстко регульованого бюджетного процесу.

4. *Локальні інвестиційні програми міжрегіональної інтеграції*, які б конкретизували спільну програму міжрегіональної інтеграції; при цьому кожна локальна програма повинна володіти підтвердженими джерелами реалізації: емісія цінних паперів, інвестиційні кредити, пряме вкладання коштів учасників тощо.

5. *Угоди регіонів-учасників інтеграційного процесу із крупними інвесторами про вклад у програми інтеграції та преференції*, які отримує інвестор. Коло учасників такої угоди відповідає рівню завдань інтеграційних взаємодій та інвестиційної привабливості наявних ресурсів, факторів і елементів інфраструктури. При цьому особливе значення має віртуальна складова – інвестиційний імідж суб'єктів, які взаємодіють в інтегрованому просторі.

6. *Спільні облигаційні позики регіонів*, які формуються з метою інвестиційного використання наявних на їх територіях заощаджень, недоступних для звичайного залучення суб'єктами, які функціонують за межами тієї чи іншої регіональної системи. Мова йде про один із найефективніших інструментів зниження міжрегіональних соціально-економічних бар'єрів.

7. *Формування та розвиток інфраструктури міжрегіональних інтеграційних взаємодій*, яка забезпечить розширення та поглиблення інтеграційних процесів. Вказана інфраструктура може бути класифікована як «несуча конструкція» процесу інтеграції регіональних систем.

8. *Інтеграційне партнерство влади та бізнесу*. У мезорегіональному просторі міжрегіональної інтеграції його можливості набувають нових функціональних особливостей. До них можна віднести:

створення спеціалізованого інвестиційного фонду державної підтримки інтеграційних процесів, орієнтованих на залучення приватного бізнесу;

контракти на управління державною власністю в кількох регіонах (учасниках інтеграційного процесу) з єдиною управлінською компанією, яка б інтегрувала дану власність у склад комерційного системного утворення;

концесії, які надаються кількома регіонами єдиному стратегічному інвестору на розробку, видобування та переробку запасів ресурсів, розташованих у суміжних для даних регіонів зонах.

Отже, успішність формування та ефективність функціонування міжрегіональних економічних систем в Україні вимагає спільних зусиль держави, регіонів і бізнесу як основних учасників процесу міжрегіональної економічної інтеграції. А інституційне закріплення міжрегіональних економічних систем в якості макрорегіонів стане кроком до проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи у відповідності з європейською регіональною ієрархією NATS – 1, NATS – 2, NATS – 3.

Література

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія/ за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
2. Геєць В. М. Концепція розвитку внутрішнього ринку України / В. М. Геєць, В. О. Точилін // Вісник Інституту економічного прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 3–8.
3. Долішній М. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики / Долішній М., Кравців В., Симоненко В. // Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 23. – С. 6–30.
4. Долішній М. І. Соціально-економічне районування України: Препринт / Долішній М. І., Паламарчук М. М., Паламарчук О. М., Шевчук Л. Т. – Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.
5. Кононов І. Донбас і Галичина в регіональній системі України / І. Кононов, С. Хобта, С. Щудло // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 73–98.
6. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / Чужиков В. І. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.
7. Марков Л. С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты / Л. С. Марков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.econom.nsc.ru/ieie/smu/conference/articles.
8. Rosenfeld S. A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development // European Planning Studies. – 1997. – 5 (1).
9. Пилипенко И. В. Конкурентоспособность регионов и кластерная политика в России / И. В. Пилипенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/820/144/1235/pilipenko.doc>.
10. Евстигнеева Л. Макроэкономические аспекты региональной политики / Л. Евстигнеева, Р. Евстигнеев // Экономическая политика. – 2006. – № 4. – С. 1–25. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imepi-eurasia.ru/baner/evstigneev.pdf>.

Подано до редакції 04.02.2009 р.